

Klaus Röhrborn, *Die alttürkische Xuanzang-Biographie VII. Nach der Handschrift von Leningrad, Paris und Peking sowie nach dem Transkript von A. v. Gabain, hrsg., über. u. komm. von K. Röhrborn. Otto Harrassowitz · Wiesbaden 1991, 265 s.*

Xuanzang'ın, Uygurca adıyla Küentso'nun 7. yüzyılda Çin'den Hindistan'a yaptığı geziyi, gezi öncesi ve sonrası yaşamını anlatan yaşamöyküsü daha 19. yüzyılda batı dillerine çevrilmişti.¹ Çince adı *Datang daciensi sanzang fashi zhuan* olan eser Xuanzang'ın ölümünden sonra öğrencisi rahip Hui-li tarafından başlanmış, daha sonra rahip Yan-cong tarafından tamamlanmıştır.² Uygurca çevirisinden 1930 sonrası haberdar olunan yaşamöyküsü toplam on kitaptan oluşur. Söz konusu on kitap/bölüm bir arada olmayıp, dağınık olarak Pekin, Paris ve Leningrad'da çeşitli müzelerde saklanmaktadır. Eserin bulunmasıyla birlikte ilk çalışmalar ve yayınlar başlamış ancak bugüne kadar henüz tüm bölümleri işlenip yayımlanması tamamlanmamıştır.³

İlk olarak A. von Gabain'in V. bölüme ait 6 yaprağı (1935), sonra VII. bölüme ait mektupları işleyip yayınlamasıyla başlayan Uygurca Xuanzang çalışmaları aralıklı olarak değişik araştırmacılarca bugüne kadar sürdürülmüştür.³

1 St. Julien, *Histoire de la vie de Hiouen-Tsang et de ses voyages dans l'Inde par Hœi-Li et Yen-Tsong*. Paris 1853; S. Beal, *The Life of Hiuen-Tsiang by the Shaman Hwui Li*. 1911; Li Yung-hsi, *The Life of Hiuen-Tsiang*, by Shaman Hui Li. Pekin 1959. Ayrıca bkz. Tezcan, X. Bölüm, ss. 2-3 ve Geng Shimin - Klimkeit s. 253.

2 Bunun dışında, Xuanzang'ın doğrudan kendi kaleminden çıkan *Si-yu-ki* (Pinyin: *Xi-yu-ji*) adlı bir yaşamöyküsü daha vardır. Ancak Uygurcası elimize geçmemiştir. Bunun için yine bkz. Samuel Beal, *Si-yu-ki, Buddhist Records of the Western World*. Translated from the Chinese of Hiuen-Tsiang (A.D. 629). I-II, 1884. Eserin Çince aslı ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Alexander Leonhard Mayer, *Cien-Biographie VII*. Wiesbaden 1991, 1-7. sayfalar.

3 Gabain ve sonrası 1975'e değin yapılan çalışmalar ve eser için bkz. Semih Tezcan, *Eski Uygurca Hsüan Tsang Biyografisi X. Bölüm*. Ankara 1975, 4-

Röhrborn'ca hazırlanan VII. kitap beş bölümden oluşur. I. bölüm olan "Giriş"te (I. Einleitung) kısaca üç büyük Uygurca metin (Altun Yaruk, Xuanzang'ın Yaşamöyküsü, Maitrisimit nom

10 (yayımlanmamış çalışma). Kōgi Kudara-Peter Zieme, "Fragmente zweier unbekannter Handschriften der uigurischen Xuanzang-Biographie", *AoF* 11 (1984): 137-138; Gabain ve Tezcan yayınlarının tanıtımı için bkz. R.R. Arat, "Dr. Annemarie von Gabain. Die Uigurische...", *TM*, V (1936): 333-339; P. Zieme, "Semih Tezcan, Eski Uygurca ...", *AOH* XXX (1976): 257-265 1975 sonrası çalışmaları da kısaca şöylece özetleyebiliriz:

1977'de IV. bölüm J.P.C. Toalster tarafından doktora çalışması olarak hazırlanmış, ancak henüz yayımlanmamıştır: J.P. Toalster, *Die uigurische Xuan-zang Biographie 4. Kapitel mit Übersetzung und Kommentar*. Gießen 1977

1980'de Tuguşeva tarafından V. bölüme ait 15 yaprak işlenmiş, bu kısımlar Tuguşeva'nın son yayınında da yer almıştır: *Fragmenti uygurskoy versii biografii syuan'-tszana*. Moskva 1980.

1984'te Kudara ve Zieme, VI. bölümün Berlin'de bulunan bir nüshasını, parçasını, Paris nüshasıyla karşılaştırarak yayımlamışlardır: "Fragmente zweier unbekannter Handschriften der uigurischen Xuanzang-Biographie", *AoF* 11 (1984)1: 136-148.

1986'da Alexander Mayer ve Klaus Röhrborn Xuanzang yaşamöyküsünün çağdaş Çince çevirisi ve Eski Uygurcasının önemi üzerine karşılaştırmalı bir çalışma yayımlamışlardır: "Der Wert der modernen Übersetzungen der Chinesischen Hsüan-tsang-Biographie und die alttürkische Version dieses Textes", *UAb* NF 6 (1986): 100-121.

Yakın zamanda da yine Röhrborn'un Uygurca çevirinin değeri, önemi üzerine bir çalışması; Zieme'nin de eserin Berlin'de bulunan bazı parçalarına ait (Paris nüshası ile karşılaştırmalı) bir çalışması yayımlanmıştır. K. Röhrborn, "Zur 'Werktreue' der alttürkischen Übersetzung der Hsüan-tsang-Biographie", *Buddhistische Erzählliteratur und Hagiographie in türkischer Überlieferung*, Wiesbaden, 1990: 67-73; hrsg. von J.P. Laut u. K. Röhrborn; P. Zieme, "Xuanzangs Biographie und das Xiyuji in alttürkischer Überlieferung", aynı yayın: 75-107.

Son olarak Xuanzang'ın Leningrad'da kalan parçalarının tümü L. Yu. Tuguşeva tarafından yayımlandı: *Уйгурская версия биографии сюань-цзана*, Moskova 1991. Bu yayında, daha önce yine Tuguşeva tarafından yayımlanmış olan parçalarla birlikte V, VI, VIII, ve X. bölüme ait parçalar yayımlanır. Kitapta 'Berlin yazıçevrimi' yöntemine bağlı olarak ilgili kısımların yazıçevrimi (farklı olarak *ng* yerine *η*), Rusça çeviri, bazı açıklamalar, madde başlarını kapsayan dizin ve metnin tipkibasımı yer alır.

bitig) ve bu metinlerle ilgili ilk çalışmalardan kısaca söz edilir. Devamla yazma ve yazmanın okunuşu sırasında kullanılan yöntem üzerinde durulur (2. Die Handschrift und das Transkript). Buna göre, Uygurca yazmadan haberdar olunalı daha bir kaç yıl bile geçmemişken, 1932-33 yıllarında Paris ve Pekin'de bulunan bölümler A. von Gabain tarafından okunmuş, yazıçevrimi hazırlanmış, ancak yayımlanmamıştır. Zamanla, yeterince dikkatli korunamamasından olsa gerek, Paris'teki bölümler yıpranmış, 1930'lardaki durumuna göre bazı satırlar kaybolmuş, yaprakların kenarları kırılmıştır. Bu nedenle de Röhrborn yayımında ilk satırda Gabain'in okuyuşuna aynıyla yer verilmiş, hemen altındaki satıra da bugünkü durumunu yansıtan harfçevrimli metin verilmiş, örnek vermek gerekirse tutulan yöntem

166 .(1) [nı]ŋ šastrın , tınl(ı)glarka

//// //lllll „ tynlq l'rq'

şeklindedir. Görüldüğü gibi Gabain okuduğu dönemde metin daha tam, daha eksiksiz, *šastr* okunuyor, *-larka* kısmı da daha okunaklı durumda. Eğer Gabain'in okuduğu döneme ait okuyuş hataları varsa bunlar düzeltilmiş ve açıklamalar ('V. Kommentar') kısmında belirtilmiş: AvG *sarasindi*, Röhrborn *saravaŋi* gibi. Gabain'in okuyuşundan sonra Paris'teki metnin 8-9. yaprakları kaybolmuş, bu nedenle de söz konusu yapraklara denk gelen 386-495. satırlar Gabain'in okuyuşuna göre çalışmada yer almış.

Giriş'in üçüncü bölümünde (3. Die bisherigen Teilübersetzungen) Röhrborn'un yayınına değin VII. bölüm üzerine yapılan çalışmalar tanıtılmış.

Buna göre, Geng Shimin ve H.J. Klimkeit tarafından Röhrborn yayınının 935-1370. satırlarına denk gelen ve metnin Pekin bölümünün ilk sekiz yaprağını kapsayan bir çalışma yayınlanmıştır.⁴ Yazarın belirttiğine göre Geng Shimin/Klimkeit yayınında Arlotto'nun çalışması göz önünde bulundurulmamıştır. Yine Pekin'deki VII. bölüme ait yaprakların tümü, 23 yaprak (burada 935-2183. satırlar) Arlotto tarafından

4 Geng Shimin und Hans-Joachim Klimkeit, "Die uigurische Xuan-zang-Biographie. Ein Beitrag zum 7. Kapitel", *Zentralasiatische Studien* 19 (1986): 253-277.

çalışılmıştır.⁵ VII. bölüme ait ilk çalışma ise, bu bölümdeki mektupları kapsayan, Gabain'in çalışmasıdır (bu yayında 1789-2183. satırlar).⁶ Son olarak 1237-1257. satırlara denk gelen kısımlar, Zieme'nin yeni çalışmasında yer almıştır.⁷

Girişin 4. kısmında metnin Çince aslı ve Uygurca metindeki Çince'den alınma sözcüklerin ses değerleri üzerinde durulur (4. Die alttürkische Version und die chinesische Vorlage). 5. kısımda kısaltmalar yer alır (5. Signaturum). 6. kısımda yazı çevriminde tutulan yol açıklanır. Buna göre, daha önce de belirttiğimiz gibi, metnin her satırı önce Gabain'in okuyuşuna göre verilmiş, izleyen ikinci satırda ise yazmaların/fotoğrafların bugünkü durumunu yansıtan harfçevrimi (transliteration) yer almış. Yazıçevriminde *Uigurisches Wörterbuch*'taki yöntem izlenmiş, yazımdan ziyade okunması gereken şekil esas tutulmuş, yani ünlülerin yazımında görülen eksik (ö/ü için 'wy yerine 'w yazılması gibi) veya fazla (ä için çift elif, yani " bulunması gibi) yazımlar yazıçevriminde gösterilmeyip sadece ikinci satırda, harfçevriminde gösterilmiş. Geniz n'sini göstermek için Uygur yazım düzeninde kullanılan *nk* harfleri de yine aynı anlayışla tek bir harfle, *ŋ* ile gösterilmiş. Dolayısıyla *q, ǵ, ǵ, ǵ, ǵ* gibi yazıma dayalı özellikler ikinci satırda, harfçevrimli metinde gösterilmiş.

Metne eklemeler < > ile, metninden çıkması gereken fazla yazılmış kısımlar { } işaretleri ile gösterilmiş. Doldurmalar köşeli ayraçla [] yazılmayan ünlüler de yuvarlak ayraç () ile gösterilmiş (s. 9). Gabain'in şüpheli olarak okuduğu yıpranmış kısımlar yazıçevriminde italik olarak verilmiş, günümüzde zorlukla okunan harflerse harfçevriminin yer aldığı satırda, ikinci satırda italik ile gösterilmiş.

5 A. Thomas Arlotto, *The Uighur Text of Hsüan-Tsang's Biography*. April 1966, Harvard University. Cambridge, Massachusetts. (Yayımlanmamış doktora çalışması), ayrıca krş. Tezcan Ht X, s. 7.

6 A. von Gabain, *Briefe der uigurischen Hüen-tsang-Biographie*. Sonderausgabe aus den Sitzungsberichten der Preußischen Akademie der Wissenschaften Phil.-hist. Klasse 1938. XXIX. Berlin 1938.

7 Peter Zieme, *Die Stabreimtexte der Uiguren von Turfan und Dunhuang*. Studien zur alttürkischen Dichtung. Akadémiai Kiadó, Budapest 1991: 72-86.

Harfçevriminde *Uigurisches Wörterbuch*'ta olduğu gibi büyük harfler değil de, küçük harfler kullanılmış, metinde fazlalık olan kısımlar << >> işaretiyle, müstensihin sonradan eklediği kısımlarsa (()) çift yuvarlak ayraçla gösterilmiş.

8. kısımda çeviride ve açıklamalarda tutulan yol açıklanır.

Kaynakçayı ve kısaltmaları kapsayan II. ve III. bölümlerden sonra metin yer alır.

Metin ve çevirinin yer aldığı IV. bölümü (16-184. sayfalar) açıklamaların yer aldığı V. bölüm izliyor (V. Kommentar, 185-265).

Uygurca metnin ilk 33 sayfasını (1-934. satırlar) Paris'teki bölüm oluşturuyor. İzleyen kısmı ise 46 sayfa ile (935-2183. satırlar) Pekin bölümü oluşturuyor. Kitabın çift sayılı yaprakları tamamen metne ayrılmış, tek sayılı yapraklarınsa üst kısmını yine metin, alt kısmınıysa çeviri oluşturuyor. Çevirinin de sağ tarafına Watanabe yayımının 50. cildinde yer alan Çince metnin sayfa ve sütun numaraları verilmiş (250 a25 - 262 a25). Bu yöntem, Uygurca metnin gerektiğinde Çincesiyle karşılaştırılmasını kolaylaştırıyor. Teknik nedenlerle olsa gerek, açıklamalar metin ve çeviri ile aynı sayfada yer almamış.

Metin, Budacı edebiyatın Budaya, öğretisine, ve topluluğuna saygıyı belirten alışılmış saygı sunma sözleriyle başlıyor: *namo but, namo darm, namo saŋ* 'Budaya saygı, öğretiye saygı, topluluğa saygı'.⁸ Son kısmında da yazarın ve çevirmenin adlarının anıldığı bitiş kaydı yer alıyor.

Metindeki köseli ayraçlara bakıldığında, metnin daha Gabain'in okuduğu dönemde epey eksiklikler içerdiği, yıpranmış olduğu anlaşıyor. Bu eksikliklerin büyük kısmı yazarca benzer şekiller ve Çince karşılıklarıyla desteklenerek doldurulmuş, tamamlanmış. Örnek vermek gerekirse, 16-17. satırdaki [] *lag* [] kısmı 425. satıra ve Çince *chun gong* (Giles 2854, 6580) sözcüklerine göre [*yay*]*lag* [*ord*]*lo* olarak, 35. satırdaki boşluk Çince *zhu* „Fährte, Fußspur (iz, ayak izi)“ sözcüğüne göre [*oruk*] olarak ustalıkla doldurulmuş.

VII. bölümün konusu Uygurcasına göre şöyledir: *iki otuzunc*

8 Yazılmayan ünlüleri gösteren ayraçlar okuyuşu kolaylaştırmak amacıyla atıldı; ayrıca yazıçevriminde kullanılan *č, ž, š* harfleri Türk alfabesindeki *ç, j, ş* ile değiştirildi

yılın yay altınç ayın han oğlu süö yaratmışdın başlanur, ymä yöküi atlıg yılın beşinç yılın yaz ikinti ay samtso açarı yantud bitig idmişü üze üzülür “yirmi ikinci yılın (MS 648) yazında, altıncı ay hakanın oğlunun önsöz yazışından başlar ve Yong-hui adlı yılın beşinci yılında (MS 654), ilkyazın ikinci ayında Tripitaka Us-tası'nın (Samtso Açarı) yanıt mektubu göndermesi ile biter”.⁸

Pekin bölümünün 20. yaprağının son satırı (20a 27 ve 20b 27. satırlar) dışında metin hemen hemen tamdır. Bunun dışında bir kaç yerde, sayfa başında yer alan Uygurca sayfalamar (Pagi-nierung) eksiktir.

Metinde değinilmesi gereken sözcüklere, okuyuşlara gelince, bunlara kısa olarak şöylece değinebiliriz:

Uygur harfli metinde bazen *t*, *z* ünsüzleri için de-kullanılan *d*, *s* harfleri *t* ve *z*'nin altına konulan noktayla *ṭ*, *ṣ* şeklinde ayırt edilmiş. Bu yolla da kökeni tartışılabilir kimisi sözcüklerin ses değeri için yazarın hangi sesi yeğlediğini rahatça anlayabiliyo-ruz. Örneğin 11. satırda ‘yanıt, karşılık, cevap’ anlamındaki *yantud* sözü -*d* ile okunmuş. Söz konusu sözcüğün -*t* ile *yanṭuṭ* şeklinde okunuşu için krş. OTWF, s. 311.⁹

küddök (562), *ordolug* (555), *oron* (575), *tüşrök* (665), *törö* (1057) şeklindeki ikinci hecesi geniş-yuvarlak ünlülü okuyuşlardan ya-zarın Türkçede, Eski Türkçede ilk hece sonrasında da geniş-yuvarlak ünlü bulunabileceği, bulunduğu görüşünde olduğunu anlıyoruz.

35. satırdaki *iz* [*oruk*] şeklindeki doldurma yine yazarın çalışması olan BT II₁₉₃ ve HtLen VI 11.1-2 ile desteklenebilir.

yantud ‘yanıt, karşılık’ -*d* ile okunurken 63. satırdaki ‘gizli, saklı’ anlamına gelen *badutlug* -*t* ile okunur (yoksa *batud* veya *batuṭ* yerine bir baskı yanlış mı?). Hemen sonra 65. satırdaki *d*’li [*kana*]*dsız* okuyuşu dikkati çekiyor. *kanat*, Clauson’da da şüpheli olarak *kanat* (? *kana:d*) şeklinde soru işaretiyle yer almış (ED 635ab). Ancak sözcüğün yaşayan şekilleri Eski Türkçe

9 M. Erdal, Old Turkic Word Formation, Vol. I, s. 311. Erdal sözcüğün, Clauson’un önerdiği gibi var olmayan bir *yan-ut-* şeklinden geleceğini, *yan-tur-* gibi bir eylemden gelmesi gerektiğini düşünür. Ancak *yan-tur-* eyleminden *yanṭuṭ*’un nasıl gelişeceği (bir büzülme ‘crasis’ olayı mı) belirtilmez. Bu bağlamda *batut* şekli de benzer şekilde ele alınarak *batuṭ*’un *bat-* ile değil de *bat-ur-* ile ilgili olması gerektiği belirtilir.

şeklin *d*'li olduğuna dair bir iz taşımamakta.¹⁰

86. satırda görülen *äsriñi[r]*- 'karışmak, karışık olmak' eylemi de daha önceki metinlerde sık karşılaşılmayan bir sözcük. *äsriñü* 'karışık, ala' adından *+r-* ile eylem olsa gerek, ED ve OTWF'de yer almaz.¹¹

Yazar, yeri gelmişken 98. satırdaki *üntür-* eylemi için UW'de verilen *t[ap]ıntur-* şeklinin (UW *ančolat-* 136a) düzeltilmesi gerektiği belirtilir.

119 ve 1936. satırlarda geçen *wıçın* 'meşale' sözcüğünün bir olasılıkla Çince olabileceği, ancak hangi Çince sözcükle birleştirilebileceğinin açık olmadığı kaydedilir.

142. satırdaki *kalğurga* ('sallanan, sallantılı, eğilip bükülen') sözcüğü için açıklamalar kısmında Moğolcadan alınma olduğu ve Mo. *haligura-* 'rüzgarda sallanmak' eyleminden *-gan* ile ad olduğu görüşüne yer verilir (Lessing 920a). 12-13. yüzyıllardan önce, orta dönem Uygurca metinlerde Moğolca sözcük olabileceğini kabul edersek *kalğurga* için yapılan köken açıklamasını desteklememiz gerekir. Ancak bu dönem metinlerde Moğolcadan alınma sözcük olmadığı görüşünde isek, sözcük Türkçe içinde *kalğurga* < *kalğu+r-ga* olarak açıklanabilir.¹²

Xuanzang'ın çocukluğunun anlatıldığı bu kısımda, hemen belirtelim, metnin hemen tümüne egemen olan gerçekten etkileyici, şiirsel bir ifade (Uyg. *kavi* << Skr. *kāvya* üslubu) kendisini gösterir (135-154).

10 ET *-d-*, *-d* seslerine karşılık *-r* sesini taşıyan Çuvaşçada sözcük *-t* ile *sunat* (<< **kanat* ~ **kānat*) şeklindedir. krş. Чăвашла-вырăсла словарь, Moskova 1982, s. 424c. Azerice, Kırgızca vb. gibi *-y*'li Türk dillerinde de sözcük *-t* ile dir, ET *d* sesinin farklı geliştiği Hakaşçada da sözcük *-t* ile dir (bkz. Орыс-хакас словарь, Moskova 1953, 271b). Yoksa GT *kanat* sözcüğünde de ET *äşid* > GT *äşit* ~ *işit*-, ET *küd* > GT *küt*- türünden bir gelişim mi söz konusu?

11 *+r-* eki için bkz. OTWF II § 5.45.

12 *kalğu* için bkz. ED 623a, OTWF 438, özellikle dipnot 28, *kalı-n-gu. kalğurga* ile ilgili düşündüğümüz *kalıñu* ve *kalañur-* için krş. 1905 ve 1906. satırlar. Eski ve Orta Türkçede Moğolca alınmaların bulunduğu görüşüne karşılık Clark bulunmadığını savunur ve bu görüşünü 110 sözcük için tek tek savunur, bkz. Larry V. Clark, "Mongol Elements in Old Turkic?", JSFOu 75 (1977): 110-168.

Yıllar öncesine, Uygurca metinlerin ilk okunduğu dönemlere rastlayan bir okuyuş hatası burada doğru olarak yer alır: *seuşiŋ* (eski okuyuş *sivşiŋ*). *taloy* için de bkz. Clark 75. sözcük (s. 133).

181. satırda yazıcının *yolın* şeklinde yazdığı sözcük bağlama ve Çince metne göre *yalının* şeklinde düzeltilmiş. Benzer şekilde çok sayıda sözcük (215 *t(ä)rkın* → *t(ä)rkän*, 329 *kolmaz* → *kılmaŋ*, 367 *ertäki* → *yertäki*, 416 *tsutsi* → *taitsi*, 492 *tolınur* → *tälinür*, 515 *tıdıglıg* → *kıdıglıg* vb gibi) başarıyla düzeltilmiş.

205. satırdaki *şılaŋ* sözcüğü de (*şıla-* 'nemlenmek, ıslanmak' 1308) pek yaygın değildir, krş. Komm. ve Totenbuch 103.

225. satırda ilginç bir gerileyici benzeşme örneği yer alır: *viväŋ*- 'yardımlaşmak' (< *yiväŋ*-). Yazar, okuyuşun şüphe götürür bir tarafı olmadığını, yazımda *y-* ile *v-*'nin gayet iyi ayırt edildiğini belirtir.

247. satırda Osmanlıca *hodbınlik et-*, yani 'bencillik etmek, bencil olmak' eyleminin o dönem Türkçesinde Türkçe kök ve eklerle gayet uygun bir şekilde karşılandığını görüyoruz: *özirkän*- 'özüne ait saymak, kendine mal etmek' → 'bencillik etmek'.

Yazarın açıklamalar kısmında belirttiğine göre, kimi yerde Şıŋku Şäli Çince metni yanlış anlamış ve sonuçta da aslından farklı yorumlamıştır. Örneğin *kan(i)tu täp-* ve sonrası için bkz. Komm. 280.

'İç' ve 'dış' sözleri, Budacı olan ve Budacı olmayan inanışı, edebiyatı nitelemekte kullanılıyor: *iç nom, taŋ törö* (harf. 'iç öğreti, dış töre' 283) veya *iç taŋ bitigläŋ* ('Budacılığa ait olan ve ait olmayan kitaplar' 258).

Runik harfli yazıtlarda ve yine bu taş yazıtları tanımlamakta kullanılan *mängü* ~ *bängü taŋ* ifadesi yerine, 'taş yazıt' anlamında burada *pi taŋ* 'Inscription-Stein' karşılığını buluyoruz (315).

315. satırda, her iki tür okuyuş için de yeterli kanıt olmasından olsa gerek, 'bekçi, gözcü' anlamındaki sözcük *-d* ile *küzädçi* olarak okunmuş.¹³

394. satırda görülen *ıgaççı* 'Zimmermann' ('doğramacı, marangoz', harf. 'ağaççı') sözcüğü de Uygurcada seyrek görülmekle birlikte günümüz Türk dillerinde sıkça görülür: Tuv. *ıyaşçı*, Kırg. *cıgaççı*, Kzk. *agaşşı* (ED 80a'ya göre, TT VIII ve Pfahl. için).

13 *t* ile *küzätçi* okuyuşu için bkz. OTWF s.116.

436. satırdaki *çızıglıg* 'işaretli (harf. 'çizili', Anad. 'cızılı')' sözcüğü de daha çok *+lıg* eki olmaksızın, *çızıg* şeklinde görülür (bkz. OTWF s. 185 ve HtLen VIII 9.17).

Yeri gelmişken, belki de metindeki tek dizgi hatası olan *balıdaki* sözcüğünün *balıkdağı* olarak düzeltilmesi gerektiğini belirtelim, zaten hemen altta harfçevriminin bulunduğu satırda doğru şekil yer almakta (*p'lyq d'qy* 2105).

Metinde benzer şekilde daha çok sayıda yeni sözcük, yeni ekler almış sözcükler görülür. Bunları kısaca şöyle sıralayabiliriz:¹⁴

solaglıg (441-2, 5470), *ulunlantur-* (558, *ulun* için bkz. ED 147b), *kadıraq* (591, bkz. ED 604a), *çınratgu* (598, bkz. ED 426b, OTWF 768, HtLen VIII 1.3), *simäklättür-* (646), *tüşrök* (665, ED 566a Hap.leg., ayrıca bkz. Ht X, BuddhUig II), *ötrüm* (670), *yüligü* (718, ED 9928b, BT IX), *uyutlantur-* (803, krş. ED, OTWF 449, BT IX *uyutlan-*), *ädgür-* (825, ED ve OTWF ø), *bınık-* (826), *yıgvı* (866, bkz. OTWF 334), *irök* (882, bkz. OTWF 233), *könimän* (887), *ornaş-* (951, bkz. OTWF 564), *çoglan-* (853),¹⁵ *ulugsıg* (1014, KB için bkz. ED 140a), *bäzmäk* (1012, bkz. ED 389a), *küzäçlig* 'Opferkessel' (1027, bkz. ED 757b, 758a), *tüvri-* 'erstarren' (1055, ED, DTS, OTWF ø), *kädgir-* 'stolpern' (1054, ED 703a, OTWF 540), *kararmaklıg çökmeklig* (1075-6), *imir* (1092, MK için bkz. ED 162b; -*g*- ile TT VII için bkz. DTS; *imirt* BT XIII, açıklama 24.7), *yat yatlangu* (1110, krş. ED 891a *yatlan-*), *alplanmak* (1139-40, bkz. UW 108a, OTWF 510), *körünççi* (1174, bkz. Komm. ve HtLen VI 2.5, 6.2), *isinmäklig* (1217, krş. OTWF 602), *ögdir* (1228), *sırvıntı* (1229, bkz. Komm.), *körünçlä-* (bkz. Komm. 1258 ve ED 740b, OTWF 440, BuddhUig II), *töşnäk* (1274, Komm., krş. ED 565b), *yon yarag* (1285-6, krş. ED 941a; HtLen VI 5.2), *başı ağrıkan-* (1305, bkz. UW 73a, OTWF 459, 585), *sözçi* (1381, Komm., ayrıca BT VIII), *erin-* (1383, ED 235a),¹⁶ *amrat-* (1422, bkz. UW 123b, OTWF 761), *bäg isi*, *yıçan-* (bkz. Komm. 1418-19), *tuyuk* (1481, MK için bkz. ED 568ab),

14 yazarca yapılan [] şeklindeki doldurma ayrıçaları okuma kolaylığı sağlaması amacıyla atıldı.

15 burada ilk kez 'artmak' anlamı ile, bu nedenle de yazar Türkçe 'çok' ile ilgili kurulup kurulamayacağını sorar.

16 Clauson'a göre Chuastuanıft ve Kaşgarlıda görülen *erin-* eylemi kapalı *e* ile mi yoksa açık *e* ile mi okunmalıdır, kesin değil.

bintadu kurtı 'Seidenraupe' (1483, bkz. Komm., ED, DTS ø), *küngäy* 'Süd' (1607, ED, DTS ø), *urgur-* (1611), *evinräk* (1654, ED, DTS ø), *kavırakı(y)a* (1665), *yarşmalaş-* (1701, bkz. Komm.), *kaptsu* (1752),¹⁷ *biltur*, *barma yıl* (1912, bkz MK için ED 334), *müymal-* (1955, krş. ED 773a, burası için), *erinügsüz* (1965, krş. ED 237a), *sayga-* (1968, krş. ED 859a ve Ht VII Komm.: Çağ. *sayga-*), *yublunmaklıg* (1994, krş. Komm., OTWF 641), *usmak* (2066, krş. ED 241, OTWF 528), *yävälä-* (2089, krş. Komm.), *eşil-* (2101, OTWF 659),¹⁸ *bogay* (2116, krş. ED 322a), *burnaç* (2153, krş. ED 367b).

Son olarak, Xuanzang'ın ilk defa gördüğü, ilk defa duyduğu sözcükler karşısında duyduğu sevinici anlatan satırlara yer vermek istiyorum:

bir bitig körsär yıgılayur ärd[im körgäy mu ärk]i m(ä)n körmädüküg tep, birki(y)ä ujik<kä> tuşsar sävinür ärdim, äşidgäy mu ärk]i m(ä)n äşidmädüküg tep

"Bir kitap görsem, ağlar idim 'görecektim miydim görmediğimi?' diye; bir tek harfle karşılaşsam sevinirdim 'işitecek miydim işitmediğimi?' diye!

Hemen hemen hiç dizgi hatasız, düzgün ve temiz baskı için yayınevini; Eski Türkçe, dolayısıyla da genel olarak bütün Türk dilleri araştırmaları için önemli bir yeri olan Xuanzang'ın yaşamöyküsüne ait bir bölümün eksiksiz olarak yayımlamasından, ileriki çalışmalar, araştırmalar için sağlam ve kusursuz bir metin ortaya koymasından dolayı da yazarı yürekten kutlamak isteriz.

Mehmet Ölmez
(Göttingen)

17 Yazar, şimdiye değin batı kaynaklı olarak açıklanan bu sözün (MK *hafı* için) Çince *yap-tsi* (Karlgren 71, 1089) ile ilgili olması gerektiğini belirtir.

18 *esiz* ile ilgi kuran M. Erdal -s- ile *esil-* şeklinde okur, OTWF 659.